

РЕЦЕНЗІЇ

Інна Завальнюк
(Вінниця)

Межов О.Г.

ТИПОЛОГІЯ МІНІМАЛЬНИХ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ:
[монографія] / О. Г. Межов. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі
Українки, 2012. – 464 с.

У сучасній лінгвістиці дедалі частіше акцентують на різних аспектах реченнєвої структури. Цілком виправданим постає аналіз речення у формально-граматичному, семантико-синтаксичному і комунікативному вимірах, що мотивовано, з одного боку, традицією (формально-граматичний аспект), з іншого – прагненням простежити закономірності вираження певної семантики, з'ясувати напрями її формального варіювання та комунікативного функціонування.

Актуальність теми монографії О. Г. Межова не викликає сумніву. Проблема типології та функцій мінімальних семантико-синтаксичних одиниць (синтаксем), незважаючи на тривалу історію їхнього вивчення на матеріалі різних мов, є однією з найбільш дискусійних. У сучасному українському мовознавстві деякі питання, пов'язані з їхнім системним вивченням, ще не отримали свого аргументованого розв'язання. У трактуванні семантико-граматичної природи цих компонентів маємо істотні розбіжності, зокрема, щодо місця аналізованих одиниць серед інших синтаксичних одиниць, їхньої типології й семантичної диференціації, синтаксичної похідності, ускладнення, облігаторності / факультативності, позиційних варіантів, ролі окремих відмінків, прийменниково-відмінкових та інших форм у вираженні семантико-синтаксичних функцій тощо.

Монографія О. Г. Межова – перше в українській граматиці комплексне дослідження мінімальних семантико-синтаксичних одиниць, що враховує такі диференційні ознаки, як предикатність / субстанційність, первинність / вторинність, валентна зумовленість / валентна незумовленість, елементарність / неелементарність; ґрунтується на п'ятьох основних семантичних типах предикатів та їхньому ранжуванні; детально характеризує семантичні різновиди й лексичне наповнення мінімальних семантико-синтаксичних одиниць, процеси їхнього ускладнення; виявляє всю сукупність відмінкових, прийменниково-відмінкових, дієслівних, прикметникових, прислівникових та інших засобів їхнього вираження в українській мові; визначає формально-синтаксичні та комунікативні варіанти синтаксем; установлює характер симетрії / асиметрії семантико-синтаксичної та формально-синтаксичної структур найуживаніших типів речень з різними синтаксемами.

Роботу вирізняє чітка і логічна структура: вона складається зі вступу, п'ятьох розділів, списків використаної наукової літератури та джерел дослідження.

У першому розділі „Проблеми дослідження мінімальних синтаксичних одиниць у сучасній граматичній теорії” розглянуто функціональний багатоаспектний підхід до аналізу синтаксичних одиниць, елементарні та неелементарні одиниці, диференційні ознаки і принципи класифікації мінімальних синтаксичних одиниць. О. Г. Межов зreferував праці багатьох дослідників, дав їм оцінку, виклав змістовні коментарі та висловив свої міркування з приводу проблематики досліджуваного питання. Ґрунтовно проаналізувавши різні підходи до класифікації синтаксем, дослідник знайшов у них сильні і слабкі, на його думку, місця й запропонував аргументовану кількарівневу типологію мінімальних семантико-синтаксичних одиниць, які докладно проаналізував у наступних чотирьох розділах.

У другому розділі „Предикат як центральна мінімальна семантико-синтаксична одиниця простого елементарного речення” досліджено семантичні та валентні типи предикатних синтаксем, їхні морфологічні і позиційні варіанти. Доречно простежено кореляції валентних класів предикатів з їхніми семантичними типами та морфологічними

варіантами. Заслугове на увагу запропонована автором класифікація предикатів, що спирається передусім на їхні семантичні ознаки. У межах кожного з п'яти основних типів предикатних синтаксем (акціональних, процесуальних, стативних, квалітативних і квантитативних) на другому рівні членування ґрунтовно проаналізовано їхні семантичні різновиди, а на третьому – лексико-семантичні групи. У межах перших трьох типів розглянуто також локативні предикати, логічно кваліфіковані як акціонально-локативні, процесуально-локативні та власне-локативні.

Цілком задовольняє виділення таких класів предикатів, у зв'язку з якими в третьому розділі монографії „*Субстанційні мінімальні семантико-синтаксичні одиниці*” диференційовано іменникові синтаксеми. Характеристику кожного з семантичних варіантів субстанційних компонентів доречно супроводжує аналіз валентних і семантичних типів предикатів, з якими взаємодіють суб'єктні, об'єктні, адресатні, інструментальні й локативні мінімальні синтаксичні одиниці. Деталізація семантичних варіантів логічно вмотивована. Семантика субстанційних компонентів представлена вичерпно, багато ілюстрована прикладами. Автор висловлює цікаві спостереження і щодо лексичного наповнення аналізованих одиниць, правомірно пропонує схему їхнього ранжування за ознаками: активність / пасивність; валентний зв'язок з динамічним / статичним предикатом; ступінь індивідуалізації.

Вагомим унеском у теорію відмінків є дослідження морфологічних та позиційних варіантів субстанційних синтаксем у структурі речення. Морфологічні варіанти проаналізовано у зв'язку з семантичними різновидами предикатів. Удокладнено опис первинних і вторинних семантико-синтаксичних функцій називного й непрямих відмінків у позиціях підмета або керованого другорядного члена. Слушні міркування О. Г. Межова про симетричність / несиметричність семантико-синтаксичної та формально-синтаксичної структури речення залежно від того, чи суб'єктна синтаксема посідає типову позицію підмета, чи позицію керованого другорядного члена. Дослідження питань, пов'язаних із транспозицією відмінкових і прийменниково-відмінкових форм, безперечно, має науковий інтерес. Завершує розділ кваліфікований аналіз субстанційних синтаксем у комунікативних позиціях теми і реми.

У четвертому розділі монографії „*Вторинні предикатні мінімальні семантико-синтаксичні одиниці*”, який складається з чотирьох підрозділів, визначено принципи деривації вторинних адвербіальних, атрибутивних і модальних синтаксем, ґрунтовно схарактеризовано їхнє семантичне, морфологічне варіювання та формальні й комунікативні позиції в реченні. Не можна не погодитися з дослідником, що похідні синтаксичні одиниці звичайно не характеризуються розширенням їхньої формальної структури щодо вихідних одиниць, а навпаки, їм властиве звуження (згортання) вихідної дериваційної бази, яке не суперечить типовим для синтаксичних одиниць процесам конденсації. За спостереженнями автора, вторинні предикати як похідні утворення сформовані внаслідок різноманітних семантико-синтаксичних процесів. Зокрема, адвербіальні компоненти О. Г. Межов дериваційно пов'язує з обставинними підрядними частинами як своєю вихідною базою, що засвідчує формально-синтаксична і семантико-синтаксична співвідносність підрядних сполучників як аналітичних синтаксичних морфем першого рангу і прийменників як аналітичних синтаксичних морфем другого рангу. На відміну від адвербіальних модальні синтаксеми співвідносні з головними частинами складнопідрядних з'ясувальних речень і є, як аргументовано доводить автор, лексичними еквівалентами, здебільшого не спільнокореневими, модально орієнтованих предикатів мовлення, мислення, сприйняття згорненої головної частини складнопідрядного речення. Відносно-атрибутивні та посесивно-атрибутивні компоненти автор подає як такі, що є наслідком переміщення відмінкових, прийменниково-відмінкових та інших форм зі своїх первинних позицій (суб'єктної, об'єктної, адресатної, інструментальної, локативної, адвербіальної) у присубстантивну.

Заслугове на увагу п'ятий розділ монографії „*Складні мінімальні семантико-синтаксичні одиниці*”, присвячений з'ясуванню механізму творення синтаксем, які